

POLEMIKA

O nostalgii a budúcnosti našej prírodovednej vzdelanosti

V ochranárskych periodikách, ako sú napr. Chránené územia Slovenska, nájdeme aj články, ktoré rekapi-tulujú životnú dráhu osôb, významných pre históriu i súčasnosť slovenskej ochrany prírody. O ľuďoch, „po-stihnutých“ touto špecifickou formou altruizmu, sa píše obyčajne na konci časopisu pri príležitosti okrúhleho životného jubilea, alebo z dôvodu najsmutnejšieho. Nie, nemám vôbec žiadne výhrady voči takýmto článkom, skôr naopak! Ľudia, ktorí si odkrútili celoživotnú „reho-lu“ ochranára prírody, si totiž zaslúžia všeobecný obdiv a úctu celej spoločnosti, nielen prírodovedeckej komu-nity (konkrétne mená uvádzať nebudem a zrejme to ani nie je potrebné, pretože väčšina čitateľov pozná aspoň dvoch – troch z nich). Trápi ma skôr iný problém. Títo ľudia, obyčajne na sklonku života, patria medzi fanati-kov, pre ktorých ochranárstvo je (alebo bolo) nielen za-mestnaním, ale aj poslaním, náplňou života. Títo vzácní ľudia, ktorí pri výskume a ochrane slovenskej fauny a flóry nerozlišujú (alebo nerozlišovali) pracovný deň a sviatok, nám však starnú a postupne odchádzajú. To je odvrátená stránka nekompromisného zákona života. Desí ma však predstava diery, ktorá vzniká (a prehľbuje sa) po-stupným starnutím týchto „workoholikov“ – hlbokých ochranárov (deep conservationists). Kto nastúpi na ich miesta v odborných organizáciách, ale aj vo výkonných zložkách štátnej ochrany prírody? Budú to fanatici, ochra-nári telom i dušou, alebo „iba pracovníci“ na príslušných miestach, ktorým sa nepodarilo vyštudovať „lepšiu“ – rozumej lukratívnejšiu – školu? Logické a oprávne-né presvedčenie, že každý priemerne kvalitný ochranár musí byť priemerne kvalitný odborník v minimálne jed-nom, ale najlepšie vo viacerých základných prírodoved-ných odboroch (botanika, zoológia, pedológia, geológia...) ma naplňa veľkou neistotou. Záujem o prírodovedné vzdelanie nám totiž pomaly ale zreteľne klesá, čím sa otvára vážna dilema, kto bude o 5 (10, 15...) rokov pra-covať v základnom výskume a ochrane slovenskej ne-živej i živej prírody. Úvodom k zamysleniu sa nad touto ťažkou otázkou môže byť aj môj príbeh...

K entomológii a zoológii ma priviedlo možno akési pred-určenie, a v neposlednom rade skvelé knihy Kapitoly o broucích (Obenberger, 1949) a Svět brouků (Zahrad-ník, 1974), ktoré som si zohnal ešte ako ôsmak za pár

korún. Bol som fascinovaný tajuplným, nesmierne roz-manitým svetom šesťnožcov, ktoré sa objavili na Zemi niekoľko miliónov rokov pred primátmi a „korunou tvor-stva“. Odvtedy som túžil dozvedieť sa o nich čo najviac. Bola iná doba, dnes niektorými ľuďmi kategoricky od-mietaná. Chodil som síce na nanútené, väčšinou sterilné schôdze SZM, ale tento zväz organizoval aj záujmové krúžky, súťaže SOČ a biologickú, chemickú, matematic-kú a ďalšie olympiády. O podchytenie a rozvoj mladých talentovaných ľudí mal údajne totalitný režim záujem. Vďaka tejto starostlivosti sú mnohí moji kolegovia a pria-telia v stredných rokoch vedecky aktívni a publikujúci ľudia, ktorí robia dobré meno aj tomuto štátu, ktorý o nich extra záujem nemá... Uplynulo asi 20 rokov a mladých ľudí „oslovuje“ najmä ulica, drogoví dileri, partie feťákov a asociálov, gambleri a – nežnejšie príslušníčky ľudské-ho plemena – aj „tvorcovia módy“ a pasáci... Aké má vôbec zoológia (a veda) v „novodobej“ spoločnosti po-stavenie? Dovolím si tvrdú ilustračnú poznámku – pres-nejšie, spomienku na prežitú udalosť. Pred pár rokmi som sedel so svojím diplomantom v jednej reštaurácii vo Vrútkach. Ukazoval som mu nejaké práce o pavúkoch. No a tu sa zastareli do nás asi nejakí jeho známi. „Čo to čítaš?“ To sú články o pavúkoch, odpovedal. „O pavú-koch?“ – nasledoval posmešný rehot. „To ste ale riadni magori, keď sa zaoberáte takýmto blbosťami!“...

Dôsledkom spoločenských zmien po roku 1990 je tr-valo klesajúci záujem mladých ľudí o profesiu zoológa a vôbec prírodovedca. Tento neradostný trend má celý rad príčin, ktoré by sme mohli rozdeliť na vonkajšie a vnútorné. Tieto príčiny sa však vzájomne podmieňujú a prelínajú.

1. Príčiny vonkajšie:

- klesajúci populačný prírastok. V dôsledku absolútne-ho nezájmu štátu o rodinnú a populačnú politiku sa bojím, či budem mať o 10 - 15 rokov vôbec koho učiť;
- posuny v hierarchii hodnôt. Pod vplyvom zďaleka nie vždy pozitívnych zmien v spoločenskom vedomí mladí ľudia inklinujú skôr k lukratívnym študijným odborom, ktoré „sa oplatia“ – právnici, ekonómovia, finančníci, informatici, a v menšej miere medicí (dôvodom je veľmi náročné štúdium).

II. Príčiny vnútorné:

- stále veľmi neuspokojivá úroveň vyučovania zooló-gie a ostatných biologických disciplín na veľkej väčšine slovenských gymnázií. Konceptia vyučovania je takmer vždy povrchná a čisto teoretická, čo sa odrá-ža v malej atraktivite tohto predmetu u veľkej väčši-ny študentov;
- náročnosť entomologickej a zoologickej vedy, nedo-stupnosť a roztrieštenosť literatúry, obtiaže so syste-matikou, pretrvávajúce nomenklatorické a termino-logické problémy;
- legislatívne bariéry. Zákon č. 287 z roku 1994 v znač-nej miere komplikoval praktický kontakt s prírodnina-mi v pedagogickom, ale aj vedecko-výskumnom pro-cese. V súčasnosti platný zákon č. 543 z roku 2002 síce trochu zjednodušil kontakt zoológov s objektmi ich vedeckého skúmania, na učiteľov sa však opäť zabudlo. Podľa výkladu tohto zákona učiteľ, ktorý

demonštruje žiakom pitvu dážďovky alebo prepará-ciu chrústa obyčajného, porušuje zákon;

- vysoké vstupy (literatúra, pomôcky, aparatura...) a dlhá „inkubačná doba“ prírodovedného vzdelania. Nástupné platy absolventov prírodovedných odborov sú často smiešne a mladí ľudia – ktorí by si (azda) chceli založiť rodinu – musia absolvovať niekoľko-ročné doktorandské štúdium a neskôr habilitáciu, aby sa platovo priblížili k zamestnancom väčšiny už cito-vaných lukratívnych odborov, ktorí môžu byť od nich o 7 - 15 rokov mladší;
- štúdium biologických vied vyžaduje dlhodobé nasa-denie, pedantnosť, dochvilnosť, trpezlivosť a disciplí-nu, ale aj sebakritickosť a pokoru – a to sú vlastnosti, ktoré dnešný systém u mladých ľudí skôr potláča, než rozvíja;
- uznanie spoločenskej prestíže a istú „slávu“ dosahu-jú prírodovedci skoro vždy na sklonku kariéry, často až v preddôchodkovom veku (markantné je porovna-nie s právnikmi, politikmi a umelcami).

Dôsledkom uvedených príčin je trvalo klesajúci záu-jem mladých ľudí o štúdium biologických, najmä taxono-mických disciplín. Zreteľne to vidieť v rôznych prírodo-vedných krúžkoch a súťažiach Biologická olympiáda a Stredoškolská odborná činnosť (SOČ), ktoré sú dnes okrajovou záležitosťou s úplne minimálnou odozvou mlá-deže. Pre porovnanie: pred 28 rokmi nás bolo v zool-ogickom krúžku len v našej ZŠ 14 žiakov (dnes sa tento počet žiakov nazbiera ledva v okrese). Najlepší z „krúž-károv“ po 2-3 rokoch vyhrávali už spomínané súťaže, niektorí neskôr excelovali aj na vysokoškolských konfe-renciách Študentskej vedeckej a odbornej činnosti (ŠVOČ). Na celoštátnom kole ŠVOČ v Trnave roku 1983 nás bolo vyše 300 (!) súťažiacich a na záverečný cere-moniál, na ktorom nechýbal primátor mesta, prišla aj te-levizia! Dnes je niečo také absolútne nepredstaviteľné. Potom sa však nedivím, že (aj talentovaní) mladí ľudia končia pri hracích automatoch alebo drogách...

Tieto neradostné skutočnosti sa už začínajú premie-tať do klesajúcej členskej základne a do rastúceho prie-merného veku členov Slovenskej entomologickej spoloč-nosti, Slovenskej zoologickej spoločnosti, a zrejme aj iných vedeckých spoločností. Keby sme sa opýtali, kto sa dnes vlastne aktívne venuje entomológii a zoológii, odpoveď by mohla byť asi takáto:

- seniori a klasici preddôchodkového alebo dôchodko-vého veku, ktorí napriek veku často intenzívne pra-cujú a publikujú;
- niekoľko desiatok ľudí vo veku asi 30 - 50 rokov, ktorí sú vyložení fanatici, každoročne venujúci stov-ky hodín a niekoľko tisíc korún na vedeckú prácu;
- niekoľko desiatok ľudí vo veku 25 - 40 (50) rokov, ktorí „robia“ zoológiu, resp. aby som bol konkrétny, entomológiu, prakticky iba kvôli zárobku na burzách. Čepelák v roku 1996 (ChÚS 27), ale aj iní autori v tlači prezentovali smutnú víziu postupného zániku en-tomológie na Slovensku; to isté však hrozí v podstate celej zoológii! Aby sa táto hrozná predstava stala nereál-nou, treba zvýšiť spoločenskú prestíž zoológie a postaviť ju na takú úroveň, akú si táto atraktívna, ale náročná

veda zasluhuje. Preto bude potrebné v najbližších rokoch uskutočniť viaceré opatrenia, koncepčné zmeny a zaviesť nové trendy:

1. Zásadne prepracovať koncepciu vyučovania zooló-gie (i biológie) na ZŠ, a hlavne na gymnáziách. Do zooló-gie sa musí vrátiť to, čo je „najzoologickejšie“ – praktic-ký kontakt mladých ľudí s čo najširším spektrom živých, či preparovaných živočíchov. Táto požiadavka však na-ráža na prekvapujúco slabú znalosť i bežnejších druhov živočíchov u väčšiny slovenských učiteľov!

2. Širšia propagácia zoologickej problematiky v mas-médiách, najmä v najsledovanejšej televízii. Žiaľ, prevažná väčšina prírodopisných filmov je zahraničnej výroby a po-pularizujú exotickú faunu. Potom je dosť možné, že bežný divák pozná skôr krokodíly, nosorožce a veľryby, ako sys-la, vodnára či užovku stromovú. Produkcia dokumentár-ných filmov o našej faune bude však dosť problematická vzhľadom na celkový útlm slovenskej kinematografie. Myslím si ale, že (aj) v tejto oblasti by sa dali veci do pohy-bu daňovými úľavami a inými finančnými kompenzáciami.

3. Premyslená systémová podpora mimoškolských zá-ujmových útvarov – zoologických, ale aj botanických, my-kologických a podobných krúžkov. Tak isto bude veľmi dôležité vrátiť spoločenský kredit už spomínaným súťa-žiam pre talentovaných mladých ľudí; v opačnom prípa-de sa o 10 rokov môžeme priradiť k „banánovým repub-likám, kde však nerastú banány...”

4. Zvlášť tvrdým orieškom bude náležité finančné ohod-notenie pracovníkov prírodovedných profesií, pretože ide prevažne o nevýrobnú sféru a produktivita slovenskej ekonomiky zrejme tak rýchlo neporastie. Netreba však kapitulovať, pretože – mimochodom – právnici, moderá-tori a obchodní manažéri sú tiež nevýrobná sféra, a po-rovnajme si ich platy s prírodovedcami...

5. Uvažovať treba i o prípadnej novelizácii zákona č. 543, predovšetkým vo vzťahu k pedagogickému pro-cesu. To však, myslím si, príspeje k priaznivejšiemu po-staveniu zoológie v slovenskej spoločnosti len dosť ma-lým dielom.

Záverom jedno zamyslenie, ktoré veľmi dobre ilustru-je postavenie zoológie (a vedy vôbec) v hierarchii hod-nôt „modernej“ spoločnosti. Koncom 70-tych rokov do-štal prof. Konrad Lorenz Nobelovu cenu za zásluhy o kon-štituovanie novej vednej disciplíny – etológie. Za celoži-votnú prácu, obrovský vedecký a filozofický odkaz celé-mu ľudstvu, obdržal v už dôchodkovom veku čiastku asi 760 000 dolárov. Slušné, nie? O nejaký rok neskôr bola prírodovedná verejnosť pobúrená inou epizódou: Jeden 110-kilový „borec“ (akože profesionál) vyzval na súboj v ringu iného profíka. Za asi 20 minútové mlátenie sa v ringu inkasoval víťaz 2 milióny dolárov (a ten, čo pre-hral, dostal 20 000). Na záver sa natíska otázka o zdra-vom rozume celého ľudstva – čo také mimoriadne pre túto civilizáciu vykonali títo dvaja páni?...

P. S. Úplne na koniec sa skúste zamyslieť nad tým, prečo ste v relácii Smotánka ešte nikdy nevideli prof. Korbela, prof. Vološčuka, prof. Hilberta, prof. Štepanovi-čovú, prof. Feriancovú-Masárovú, doc. Patočku...

PaedDr. Valerián Franc, CSc.
vysokoškolský pedagóg